

INTELLEKTUAL MULKKA QARSHI QARATILGAN JINOYATLARNI TERGOV QILISHNING O'ZIGA XOS JIHA TLARI

Abdullo Tursunboyevich Xabibjonov

Huquqni muhofaza qilish akademiyasi

Tergov faoliyati yo'nalishi tinglovchisi

Annotatsiya. Maqolada intellektual mulkka qarshi qaratilgan jinoyatlarni tergov qilishning o'ziga xos jihatlari, mazkur sohada yuzaga kelayotgan muammolar yoritilgan. Bunda intellektual mulk bilan bog'liq jinoyatlar yuzasidan milliy va xorijiy davlatlar tajribasi hamda ilmiy izlanishlar o'rganilib tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: intellektual mulk, mualliflik huquqi, jinoyat, jazo, zarar, intellektual faoliyat natijasi, mualliflik huquqi, jinoiy tergov, iqtisodiy jinoyatlar turlari, savdo belgisi, foydali model, sanoat namunasi, ishlab chiqarish siri.

Hozirgi axborot asrida intellektual mulk huquqi obyektlari taraqqiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblangan texnologiyalarning asosini tashkil etadi. Global texnik taraqqiyot va jahon integratsiyasi kundan kunga jadallashib borayotgan bir sharoitda intellektual mulk huquqi obyektlarining huquqiy muhofazasi tobora dolzarb ahamiyatni kasb etmoqda. Mazkur muhofaza ushbu huquqlarni buzganlik uchun kelib chiqadigan javobgarlik turlari hamda mazkur javobgarlikning muqarrarligi bilan mustahkamdir. Ayrim mualliflar fikriga ko'ra, intellektual mulk sohasidagi huquqbuzarliklar umumiy huquqda nazarda tutilgan javobgarlikning to'rtta turini keltirib chiqarishi mumkin: moddiy, intizomiy, ma'muriy va jinoiy.

Boshqa bir adabiyotlarda esa mazkur javobgarlik turlari uchtani tashkil qilib, o'z ichiga fuqarolik-huquqiy, ma'muriy va jinoiy javobgarlik turlarini qamrab oladi. Shuni ham inobatga olish lozimki, intellektual mulk sohasida bitta qonun buzilishi bir paytda ham fuqarolik-huquqiy ham ma'muriy (yoki jinoiy) javobgarliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Intellektual mulk huquqi manfaatdor shaxslarning xususiy huquqlarini himoya qiladi, jinoyat qonuni esa ommaviy huquq sohasi hisoblanadi.

Hozirgi texnologik zamonda intellektual mulk sohasidagi huquqbuzarliklar, ayniqsa, qalbakilashtirish shaklidagi qonunbuzilishlar ommaviy manfaatlarga ta'sir qilish ehtimoli intellektual mulk huquqlarning majburiyligini ta'minlovchi jinoyat huquqini qo'llashni taqozo qilmoqda. Intellektual mulk va jinoyat huquqining kesishish nuqtasi munozarali, lekin juda ahamiyatli bo'lib qolmoqda, chunki bu xususiy huquq sohasining bevosita ommaviy huquqning imperativ xarakterdagi vositalari bilan tartibga solinishi bo'lib, shu tufayli qonun chiqaruvchi organ mazkur tartibga solinishni aniq chegaralab belgilashi lozimdir.

Intellektual mulk huquqi manfaatdor shaxslarning roziligisiz ularning g'oyalari va ma'lumotlarini tijorat yo'lda foydalanishdan himoya qiladi. Tez rivojlanayotgan texnologik o'zgarishlar davri ushbu turdagi nomoddiy mulkka nisbatan

huquqbuzarliklarning yangi shakllariga yo'l ochdi. Garchand adabiyotlarda intellektual mulkni muhofaza qilish uchun jinoyat qonunchiligidan foydalanish doirasi haqida yagona to'xtamga kelinmagan bo'lsa-da, ko'pgina davlatlar intellektual mulk sohasidagi jinoyatlarning jiddiyligi hamda ularning tadbirkorlar, ijodkorlar va innovatorlar faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishini e'tirof etmoqdalar.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 53-moddasida: "Har kimga ilmiy, texnikaviy va badiiy ijod erkinligi, madaniyat yutuqlaridan foydalanish huquqi kafolatlanadi. Intellektual mulk qonun bilan muhofaza qilinadi.

Davlat jamiyatning madaniy, ilmiy va texnikaviy rivojlanishi haqida g'amxo'rlik qiladi" – deb belgilab qo'yilgan.

Bundan ko'rinib turib, intellektual mulk himoyasi davlatimizning bosh qomusi hisoblanmish Konstitutsiyada ham o'z ifodasini topgan.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 149-moddasida Mualliflik yoki ixtirochilik huquqlarini buzish bilan bog'liq jinoyatlar uchun javobgarlik nazarda tutilgan bo'lib, unga ko'ra "Tafakkur mulki obyektiga nisbatan mualliflik huquqini o'zlashtirib olish, hammualliflikka majburlash, shuningdek, tafakkur mulk obyektlari to'g'risidagi ma'lumotlarni ular rasman ro'yxatdan o'tkazilgunga yoki e'lon qilingunga qadar muallifning rozilgisiz oshkor qilish" dispozitsiyasi tushunilishi asosida jinoiy javobgarlik o'rnatilgan bo'lib shu modda sanksiyasiga ko'ra bunday jinoyatlar bazaviy hisoblash miqdorining yigirma besh baravaridan yetmish besh baravarigacha miqdorda jarima yoki besh yilgacha muayyan huquqdan mahrum qilish yoxud uch yuz oltmish soatgacha majburiy jamoat ishlari yoki uch yilgacha axloq tuzatish ishlari bilan jazolanadi.³⁸

Jinoyat obyekti bu turdagi jinoyatlarda intellektual mulkka bo'lgan huquqlarni ta'minlashga qaratilgan ijtimoiy munosabatlar sanaladi.

Jinoyat predmeti esa bevosita tafakkur mulki obyektlaridir va bu borada fuqarolik qonunchiligidagi keng ma'noli ta'riflar qo'llanilishi predmetni aniqlash va tasniflash imkonini beradi.

Jinoyatning obyektiv tomoni tafakkur mulki obyektiga nisbatan mualliflik huquqini o'zlashtirib olish, hammualliflikka majburlash, shuningdek, tafakkur mulk obyektlari to'g'risidagi ma'lumotlarni ular rasman ro'yxatdan o'tkazilgunga yoki e'lon qilingunga qadar muallifning rozilgisiz oshkor qilishda namoyon bo'ladi.

Jinoyatning subyektiv tomoni haqida so'z yuritilsa bunday harakterdagi jinoyatlar subyektiv tomondan to'g'ri qasd bilan sodir etiladi.

Jinoyat subyekti esa aqli raso 16 yoshga to'lgan jismoniy shaxs hisoblanadi.

Tafakkur mulki obyektiga jinoyat sodir etilishi natijasida zarar yetkazilishida bunday zararni faqatgina fuqarolik-huquqiy himoya vositalari bilan bartaraf etib bo'lmaydi, chunki bu vositalar mazkur zararni kelgusida to'xtatib qolish choralari ko'rmaydi. Shu bilan birga, agar intellektual mulk huquqi boshqa birovning savdo

³⁸ O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi-Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 04.12.2019-y., 03/19/586/4106-son)

belgisidan yoki mualliflik huquqi bilan himoyalangan asaridan (odatda tijorat maqsadlarida) tegishli ruxsatsiz yoki litsenziyasiz qasddan foydalanish natijasida buzilgan bo'lsa, bu jinoiy huquqbuzarlik hisoblanadi. Bunda qilmish davlat tomonidan belgilangan sanksiya bilan ta'minlanadi va bunday huquqbuzarlik uchun jinoiy protseduralar qo'llanilishi kutiladi. Bu holatda "qasddan foydalanish" faqat xato yoki tasodifiy holatni emas ya'ni ehtiyotsizlik natijasida bunday holatlar yuzaga kelishi istisno etiladi, balki qasddan qilingan harakatni anglatadi.

Bunday aldash qasddan potentsial foydalanuvchilarni chalg'itish bo'lib, bu intellektual mulk egalarning brendini obro'sini tushurishga va soxta bo'lsa, uni haqiqiy deb hisoblaydigan potentsial xaridorlarni aldashga olib keladi. Shunga ko'ra, ko'p yurisdiksiyalar intellektual mulk huquqini buzganlik uchun sanksiyalar belgilagan, chunki bu huquqbuzarliklar jinoyat huquqi talablariga ko'ra nafaqat manfaatdor shaxsga, balki butun jamiyatga zarar yetkazadi.

Demak, intellektual mulkka qarshi sodir etilgan jinoyatlarni tergov qilishning eng muhim protsesual jihatlaridan biri, bizning fikrimizcha, tergov jarayonida ekspertizaning keng miqyosda qo'llanilishidir. Bundan tashqari dalillarni ta'minlash choralari ko'rish ham ushbu turdagi jinoyatlarni ochishda katta ahamiyat kasb etadi, sababi bugungi kunda ushbu turdagi jinoyatlarning asosiy qismi elektron ko'rinishda sodir etilayotganligini hisobga olib dalillarni oldindan ta'minlash maqsadga muvofiq.

Intellektual mulkka qarshi sodir etilgan jinoyatlarni tergov qilish uchun zamonaviy talablarga javob beradigan guruh metodologiyasini ishlab chiqish zarurati quyidagi holatlar tufayli yuzaga keladi:

- * ushbu toifadagi jinoyatlarning keng tarqalishi, ularning tashqi ko'rinishi ko'plab qalbaki moddiy tashuvchilar (qalbaki tovarlar) ;

- * ushbu harakatlarga mos keladigan jinoyat qonuni va fuqarolik qonunchiligi normalarini takomillashtirish;

Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari tomonidan bunday jinoyatlarni ochish va tergov qilishda duch keladigan qiyinchiliklar (jinoyatlarning ayrim belgilarining qonuniy ta'riflarining murakkabligi yoki noaniqligi, shuningdek, jinoyatlarni tergov qilishning samarali xususiy usullarini o'z ichiga olgan adabiyotlarning yo'qligi — respondentlarning 57 foiziga ko'ra); va natijada-har yili qayd etilgan oz sonli jinoyatlar va undan ham kam sonli mahkumlar jinoyat kodeksining ushbu moddalari bo'yicha kvalifikatsiya qilinishi bo'yicha murakkabliklar yuzaga kelmoqda.³⁹

Jinoyatlarni tergov qilishning guruh metodologiyasini yaratish uchun quyidagi mezon asos bo'ldi. Bu jinoyatlarning o'xshashligidan iborat bo'lib, ular (o'xshashlik) bir vaqtning o'zida, birinchi navbatda, intellektual mulkka (ya'ni, jinoyatning yagona umumiy predmetining mavjudligi), ikkinchidan, normal (qonun normalariga mos keladigan) iqtisodiyotga tajovuz qilishdan iborat

³⁹ Rustambayev, M. X. (2018). O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi. V-tom, maxsus qism, Oliy ta'lim muassasalari uchun darslik.

Tergovning dastlabki bosqichida jinoyat ishini qo'zg'atish to'g'risida qaror qabul qilingan vaqtga qadar mavjud bo'lgan ma'lumotlar asosida voqea to'g'risida quyidagi umumiy namunaviy tergov versiyalarini ilgari surish va tekshirish tavsiya etiladi: · jinoyat sodir bo'lgan; * huquqbuzarlik sodir bo'lgan (fuqarolik, ma'muriy yoki intizomiy huquqbuzarlik); * qarshi inversiyalar · mos ravishda): jinoyatlar (noto'g'ri xatti-harakatlar) yo'q edi. Bunday tergov versiyalari ushbu toifadagi jinoyatlar mexanizmining o'ziga xos xususiyatini aks ettiradi, ya'ni sodir etilgan harakatlarda (harakatsizlikda) tegishli jinoyat tarkibining belgilari mavjudligi to'g'risida dastlabki noaniqlik namoyon bo'ladi(asosan jinoyatning taxmin qilingan predmetiga nisbatan dastlabki tekshiruvsiz).⁴⁰

Agar intellektual mulkka qarshi sodir etilgan u yoki bu jinoyat alomatlari aniqlansa, tergovchi (surishtiruvchi) eng qisqa vaqt ichida zarur dalillarni to'plashi kerak.

Intellektual mulkka qarshi jinoyatlarni ochish va tergov qilish bo'yicha umumiy tavsiyalar: · jinoyatlarni aniqlash, ochish va tergov qilishda fuqarolik-huquqiy yondashuvdan ajralmas foydalanish, chunki har bir holatda har qanday qilmishni jinoyat, ma'muriy huquqbuzarlik yoki fuqarolik-huquqiy huquqbuzarlik deb tan olish fuqarolik qonunchiligi, birinchi navbatda fuqarolik kodeksining to'rtinchi qismi bilan oldindan belgilanadi.

Jinoyat kodeksining 146, 147, 180 va 183-moddalari blanket, ya'ni qo'shimcha ravishda "boshqa huquqiy tartibga soluvchi"ga ulanadigan boshqa huquq manbasiga murojaat qilish; * oddiy tergov holatlaridan qulay bo'lgan tergovning dastlabki bosqichidan to'liq foydalanish (chunki dastlabki ma'lumotlarning keskin etishmasligi mavjud emas), huquqlari buzilgan mualliflik huquqi egasi bunday holatlarni o'zi aniqlaydi va bu haqda ATSGa xabar beradi. Ikkinchisida dastlabki tekshiruv o'tkazish, qalbaki moddiy tashuvchilarni (qalbaki tovarlarni) olib qo'yish va jinoiy ish qo'zg'atish uchun asos bor;

Bundan tashqari, hal qilinadigan asosiy muammolardan biri intellektual mulk sohasidagi ishlarni tergov qilish sohasidagi dastlabki tergov darajasining oshishiga bog'liq, bu tashkilot tergov va tezkor bo'linmalarining birgalikdagi faoliyatning turli bosqichlarida, jinoyatlarni aniqlashdan boshlab o'zaro ta'siri jinoyat ishini qo'zg'atish bosqichlari va ish sudda ko'rib chiqilgunga qadar bunday harakatlar samarali oqibatlarga olib kelishi mumkin.⁴¹

Fikrimizcha, bu o'zaro ta'sir qilish kerak maqsadli xarakter kasb etmogi ham lozim. Bu tergovchi, sud eksperti va eng samarali faoliyatining zaruriy va zaruriy shartidir intellektual mulk sohasidagi jinoyatlarni ochish va tergov qilish bo'yicha surishtiruv organi.

⁴⁰ Rustambayev, M. X. (2018). O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi. V-tom, maxsus qism, Oliy ta'lim muassasalari uchun darslik.

⁴¹ Rustambayev, M. X. (2018). O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi. V-tom, maxsus qism, Oliy ta'lim muassasalari uchun darslik.

Ushbu turdagi ishlarni tekshirish amaliyoti shuni ko'rsatadiki, ko'pincha muammolar ro'yxati keltirilgan ularni hal qilish jarayonida tezkor xodim oldida operatsion ishlar ham sezilarli darajada kengaymoqda topshiriq tergovga parallel.

Bunday hamkorlik jarayoni takroriy shaxsiy uchrashuvlarni, tergov harakatlariga hissa qo'shadigan ma'lumot almashishni o'z ichiga oladi, intellektual mulk sohasidagi jinoyatlarni ochish va tergov qilishning aniq muammolarini hal qilishda tezkor-qidiruv tadbirlari muhim o'ringa ega.

Yuqorida keltirilgan holatlardan kelib chiqib, intellektual mulk bilan bog'liq jinoyatlarni ochish va tergov qilish bo'yicha quyidagi umumiy ko'rsatmalarga amal qilinishi lozim, ya'ni

* jinoyatlarni aniqlash, ochish va tergov qilishda fuqarolik-huquqiy yondashuvdan ajralmas foydalanish - chunki har bir holatda har qanday qilmishni jinoyat, ma'muriy huquqbuzarlik yoki fuqarolik huquqi sifatida tan olish qiynoq fuqarolik qonunchiligida oldindan belgilab qo'yilgan

* odatiy tergov holatlarining qulayligidan to'liq foydalanish tergov bosqichi (chunki asl ma'lumotlarning keskin etishmasligi yo'q), huquqlari buzilgan mualliflik huquqi egasining o'zi quyidagilarni aniqlaydi holatlar va bu haqda ATSGa xabar beradi. Ikkinchisida dastlabki ishni bajarish uchun asos bor qalbaki moddiy tashuvchilarni (qalbaki tovarlarni) tekshirish, olib qo'yish va jinoiy ish qo'zg'atish;

* taktik usullardan foydalanish jabrlanuvchining salbiy pozitsiyasi munosabati bilan ma'lum manbalardan dalillarni olishni qiyinlashtiradigan mojaroli xarakterdagi qiyinchiliklarni bartaraf etish, mualliflik huquqi egasining huquqlarini himoya qilishdan bosh tortish, shuningdek ilgari gumon qilinuvchilar (ayblanuvchilar) hammasi bo'lib uyushgan jinoiy faoliyat bo'yicha. Boshida ziddiyatli vaziyatni bartaraf etish uchun jabrlanuvchining istamasligi sababini aniqlash kerak tergov bilan hamkorlik qilish va gumon qilinuvchiga (ayblanuvchiga) nisbatan maqsadli foydalanish uning jinoiy faoliyatini aks ettiruvchi dalillarni taqdim etish, shuningdek sudgacha bo'lgan hamkorlik to'g'risidagi huquqiy institut. Kerak jabrlanuvchining mavjud yoki mavjud bo'lmagan faol pozitsiyasini qo'llab-quvvatlash uning buzilgan huquqi;

* tergovning dastlabki bosqichida ta'minlash jinoyat natijasida etkazilgan zararni qoplash (fuqarolik da'vosini qondirish) va mumkin mulkni hibsga olish mexanizmidan foydalangan holda mulkni musodara qilish ;

* katta sabab faktini isbotlashda zarar (ayniqsa, yo'qotilgan foyda nuqtai nazaridan) ajralmas shart sifatida — ta'rifga jalb qilish jabrlanuvchiga etkazilgan zarar, lekin ayni paytda uni boshqa joyga ko'chirmasdan bu ish jabrlanuvchining o'zi uchun;

* jinoyatni tergov qilish uchun tezkor-qidiruv yordami. Intellektual jinoyatlarni aniqlashda hal qiluvchi rol tayyorlangan, sodir etilgan yoki sodir etilgan jinoyatlar belgilari to'g'risidagi xabarlarini mulkchilik va tekshirish tezkor-qidiruv ishlarini o'tkazish orqali o'tkaziladi tadbirlar. Ushbu toifadagi jinoiy ishlar uchun tezkor-qidiruv

tadbirini o'tkazish xarakterlidir-tekshirish xaridlari Siz uchrashganingizni ko'rsatishingiz kerak bu tezkor-qidiruv tadbirida xato ham operativ, ham protsessual hujjatlar "nazorat sotib olish"deb nomlanadi jamoatchilik yordamidan foydalanish (kasaba uyushma organlari yoki tashkilotlar xodimlari tomonidan vakolat berilgan boshqa vakillik organlari; uyushmalar (uyushmalar, uyushmalar) tadbirkorlar, iste'molchilar va boshqalar);

* zarur ekspertizalarni erta tayinlash tergov bosqichi, barcha kerakli dastlabki ma'lumotlar (ekspertiza obyektlari) to'planishi bilanoq, chunki ularning aksariyati ko'p vaqt talab etadi va uzoq vaqt davomida ishlab chiqariladi. Ularni o'tkazish vaqtini qisqartirish uchun, iloji bo'lsa, komissiya ekspertizalari tayinlanishi kerak va turli xil bilim sohalarida mutaxassislarni jalb qilish zarur bo'lgan hollarda — murakkab;

* aniqlangan barcha qalbaki moddiy tashuvchilarni (qalbaki tovarlarni) muomaladan ajralmas olib tashlash, keyinchalik ular quyidagilarga bo'ysunadi yo'q qilish to'g'risidagi sud qarori (agar yo'q qilinmasa soxta mahsulot, bu amaliyot shuni ko'rsatadiki, ertami-kechmi u biron bir peshtaxtaga tushadi va shunga qaramay, sotiladi);

* so'roq jarayonini aniqlashning (texnik) usuli suratga olish, chunki u taktik jihatdan ham daliliy ahamiyatga ega emas zararli;

* davlat hokimiyati organlari, va mahalliy hokimiyat organlari bilan o'zaro aloqalar o'zini o'zi boshqarish (birinchi navbatda ularning bo'linmalari bilan, nazorat-taftish funksiyalarini amalga oshirish) jinoyatlarni tergov qilish va oldini olish bilan bog'liq masalalarni hal etish bo'yicha tadbirkorlik tuzilmalari orasida;

* olingan ma'lumotdan foydalanish.

Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu masalalarda bugungi kunda mualliflik huquqi egasiga, jamiyatga, iste'molchilarga va davlat imidjiga katta moddiy va ma'naviy zarar etkazadigan intellektual mulk huquqlarining buzilishining butun spektrini qamrab olmaydi. Yuqoridagilarni tahlil qilib, intellektual mulk sohasidagi ayrim harakatlarni kriminallashtirishning ijtimoiy-iqtisodiy shartlilikini, O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlarini hisobga olgan holda, mualliflik huquqi va ixtirochilik huquqi obyektlaridan noqonuniy foydalanganlik uchun jinoiy javobgarlikni nazarda tutuvchi normalarni yaratish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 53-moddasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi-Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi
3. Rustambayev, M. X. (2018). O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi. V-tom, maxsus qism, Oliy ta'lim muassasalari uchun darslik.

4. Бозоров, С. 2022. Морально-правовые принципы ответственности искусственного интеллекта. Общество и инновации. 3, 3 (июл. 2022), 48–56. DOI:<https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss3-pp48-56>.
5. Akbarova, M. (2023). Axborot xavfsizligi siyosati. Kiberjinoatlarning inson xavfsizligiga ta'siri. Академические исследования в современной науке, 2(9), 28-32.
6. Oblakulov D.O. Mustanov I.A. Xalqaro Jinoyat Huquqi Toshkent Adolat 2013
7. Dadajonov, Dilshodjon Davlatjon o'g'li (2022). Kontrafakt mahsulotlarni olib kirish va muomalaga kiritish harakatlari uchun javobgarlik masalalarini takomillashtirish. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (3), 1130-1138.
8. Toxirova, S., & Bahromova, M. B. (2022). Mualliflik huquqi va uning himoyasi. Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences, 2(12), 115-119.